

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

SYNERGETIC ASPECT OF COMMUNICATIVE INTERACTION OF THE EDUCATIONAL PROCESS SUBJECTS IN CONDITIONS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Порушено проблему синергетичного підходу в розвитку освіти – інноваційного напрямку наукових досліджень, який розглядається як нова парадигма освіти. Наголошено на необхідності об'єднання різних підходів, систем і підсистем нелінійного характеру, що відкриває нові перспективи і можливості освіти до трансформації й оновлення. Обґрунтовано доцільність застосування синергетичного підходу до проблеми комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного освітнього процесу як ефективного стимулюючого фактору розвитку університету. Окреслено поняттєвий діапазон мовленнєвої комунікації з урахуванням її інтегративної природи та ключового принципу взаємодії. Встановлено, що поняття «взаємодія» визначає існування і структурну організацію будь-якої системи; як педагогічна категорія, набуває статусу універсального принципу формування, існування та саморозвитку комунікативного середовища педагогічного університету.

Ключові слова: освіта, синергетика, мовленнєва комунікація, взаємодія, педагогічний університет, суб'єкти освітнього процесу, система, спілкування.

Поднята проблема синергетического подхода в развитии образования – инновационного направления научных исследований, которое рассматривается как новая парадигма образования. Отмечена необходимость объединения различных подходов, систем и подсистем нелинейного характера, что открывает новые перспективы и возможности образования к трансформации и обновлению. Обосновано целесообразность применения синергетического подхода к проблеме коммуникативного взаимодействия субъектов педагогического образовательного процесса как эффективного стимулирующего фактора развития университета. Определен понятийный диапазон языковой коммуникации с учетом ее

интегративной природы и ключевого принципа взаимодействия. Установлено, что понятие «взаимодействие» является универсальной формой развития объективного мира, определяет существование и структурную организацию любой системы; как педагогическая категория, приобретает статус универсального принципа формирования, существования и саморазвития коммуникативной среды педагогического университета.

Ключевые слова: образование, синергетика, речевая коммуникация, взаимодействие, педагогический университет, субъекты образовательного процесса, система, общение.

The problem of synergetic approach in the development of education – innovative direction of scientific researches, which is considered as a new paradigm of education, is violated. It is emphasized on the need to combine different approaches, systems and subsystems of non-linear character, that open new education perspectives and possibilities to the transformation and renovation. The expedience of synergetic approach to the problem of communicative interaction of the educational process subjects as an effective stimulated factor of the university development is substantiated. The conceptual range of verbal communication, taking into account its integrative nature and key principle – interaction, is described. It is established, that the notion “interaction” is a universal form of the objective world development, determines the existence and structural organization of any system; as a pedagogical category, gets the status of universal principle of formation, existence and self-development of the communicative surroundings in pedagogical university.

Key words: education, synergetic, verbal communication, interaction, pedagogical university, educational process subjects, system, communication.

УДК 378091.336.2

Лупак Н.М.,

канд. філол. наук,
докторант кафедри педагогіки
і методики
початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Комунікативний простір сучасної університетської освіти у трансформаційних проєкціях розвитку суспільства набуває нового формату та змісту. Процес передачі знань, інформації та досвіду втрачає будь-який сенс, якщо поза зоною особистісного комфорту залишається важливий компонент взаємодії – багаторівневі відносини учасників комунікації та їхнє відповідальне і толерантне ставлення до академічної діяльності. Інноваційні та інтеграційні тенденції, які активно функціонують в освітньому просторі, зумовлюють необхідність формування комунікативної компетентності суб'єктів взаємодії, здатність використовувати мову для ефективного спілкування. За цих умов особливого значення набуває педаго-

гічна університетська освіта, пріоритетом якої є професійна підготовка вчителя – дієвого транслятора ціннісного інтелектуального та культурного світового досвіду, національних традицій; компетентного фахівця, спроможного ефективно здійснювати освітню діяльність як успішну комунікативну взаємодію з метою формування нової системи ціннісних координат – основи духовного інтелекту особистості та суспільства загалом. Наукова спільнота активно згуртувалася навколо проблеми пошуку інноваційних підходів до формування професійної майстерності майбутнього вчителя, зокрема його комунікативних умінь, в умовах університетської освіти, адже лише в сприятливому навчальному середовищі можна навчитися отримувати ґрунтовні академічні зна-

ння та повноцінний досвід ефективної міжособистісної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Широкий спектр комунікативних явищ обґрунтовували і продовжують досліджувати вітчизняні та зарубіжні вчені: Ф. Бацевич, Е. Гріффін, П. Зернецький, Д. Камерон, Т. Копилова, І. Корольов, О. Криницька, П. Лазарсфельд, Г. Лассуел, К. Левін, Л. Маєвська, А. Мартинюк, І. М'язова, Г. Онуфрієнко, М. Прищак, Л. Солощук, Л. Станкевич, Н. Формановська, К. Ховленд, А. Черневич, Ф. Шарков, О. Яшенкова та ін. Питання впровадження інноваційних підходів у системі педагогічної освіти розкрито в наукових працях І. Беха, Т. Вагнера, О. Вознюк, О. Дубасенюк, В. Кременя, А. Машталер, Т. Левченко, Г. Хоружого, Г. Черненко, В. Чичука, Л. Чосік (аналіз професійної компетентності сучасного фахівця в умовах університетської освіти) та ін. Інноваційний підхід, за словами О. Дубасенюк та О. Вознюк, ґрунтується на компетентнісному підході, або упровадженні системи компетенцій як основи підготовки конкурентоздатних фахівців у вищій школі [4]. Досліджуючи проблему формування професійної культури майбутнього вчителя, науковці акцентують на необхідності розв'язувати завдання навчання, виховання й розвитку учнів із використанням комунікативних засобів, оскільки (як зазначає О. Красовська) будь-яка педагогічна чи методична задача розв'язується як комунікативна [7, с. 212]. Категорія «взаємодії» в сучасній науці набуває статусу універсального принципу опису та пояснення різноаспектних явищ, задаючи парадигму побудови наукових теорій. Цей феномен у філософському (Аристотель, Г. Гегель, П. Гольбах, Р. Декарт, Діонісій, І. Кант, В. Князєв, Б. Спіноза, В. Чусовітін, В. Шинкарук та ін.), психологічному (Ю. Бабанський, О. Волобуєва, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Загвязинський, С. Кожушко та ін.), мистецтвознавчому (А. Аванесова, І. Гнатишин, Н. Данилевський, М. Каган, В. Просалова, Е. Циховська, Р. Шмагало та ін.), педагогічному (І. Андрущук, С. Вітвицька, А. Донцов, М. Євтух, І. Зязюн, Л. Ковальчук, В. Курило, Б. Ломов, Н. Обозов, А. Петровський, О. Рудницька та ін.) аспектах обґрунтовували вітчизняні та зарубіжні вчені на різних етапах розвитку науки, культури й освіти. Сучасні освітні та соціокультурні процеси кризь призму синергетики досліджують М. Бойченко, Ф. Власенко, Л. Войнаровська, А. Ільїна, В. Ільїн, В. Кремень, М. Ліпін, О. Твердовська, В. Шамрай, О. Шморгун та ін. Науковці особливого значення надають інституту освіти, сформованому на інноваційних принципах за законом «відкритої системи», здатному наділити суб'єктів навчальної діяльності новим творчим мисленням для перетворення знань у практику життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на потужний

науковий ресурс праць, у яких наголошується на важливості перебудови системи освіти, питання інноваційних підходів до формування сучасного комунікативного середовища педагогічного університету висвітлене недостатньо і потребує обґрунтування нових шляхів вирішення цієї проблеми.

Мета статті – обґрунтувати доцільність синергетичного підходу до проблеми комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного освітнього процесу як ефективного стимулюючого фактора розвитку університету.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна академічна спільнота активно працює над вирішенням основних завдань загальнонаціонального значення, що стосується підвищення рівня фундаментальності освіти, її гуманізації, демократизації, активізації наукової діяльності в умовах розширення внутрішнього комунікативного поля університету та розвитку партнерських міжуніверситетських зв'язків, синтезуючи актуальні теорії, технології та різні види діяльності. Так, Т. Левченко, аналізуючи фундаментальні трансформації ключових аспектів вищої освіти, акцентує на універсальних законах розвитку педагогічних систем, до яких належить зміна статусу самого наукового знання та класичної парадигми мислення, що, безумовно, впливає на розвиток університетської освіти ХХІ століття. Вчений наголошує, що саме «синергетичний підхід спрямовує освіту на формування студентства, здатного нести відповідальність за своє незнання, здатного до усвідомлення власних цілей і дій, до синергійної відкритості та комунікації» [9, с. 34]. Синергетична комунікативна парадигма увиразнює нові параметри освітнього простору, в якому трансформуються зміст і форми педагогічної думки, синтезуються різногалузеві теорії, поєднуються різноаспектні фрагменти цілісного знання, перетинаються різноманітні інформаційні потоки, зливаються раціональні та ірраціональні, свідомі та позасвідомі способи досягнення дійсності. Проте динаміка протиріч у будь-якій системі балансується відповідним об'єднуючим фактором. «Синергетичний підхід свідчить про те, що розвиток освітніх систем відбувається тільки тоді, коли між ними існує обмін інформацією» [9, с. 37]. Сьогодні особлива увага провідних науковців і практикуючих педагогів звернена на розробку змісту програм з урахуванням зростаючої ролі комунікаційних та інформаційних технологій. Міждисциплінарність як системотвірний чинник різновекторної взаємодії елементів системи узгоджує досвід природничо-наукових і гуманітарних наук, дисциплінує процеси освіти та самоосвіти, організовує методи виховання і самовиховання, вирівнює амбівалентні персональні та інтерперсональні інтенції в універсальній інтегрованій площині – комунікативному просторі закладу вищої освіти. Широкий спектр комунікативних явищ є

предметом комплексних наукових досліджень, що виокремився в новий лінгвістичний напрям у системі сучасних наук про мову «Теорія мовленнєвої комунікації», а також інтегративну університетську дисципліну. Теоретики лінгвокультурного світогляду [10] відповідно до засадничих рекомендацій МОН України щодо вдосконалення культуромовної підготовки студентів усіх спеціальностей окреслили поняттєвий діапазон мовленнєвої комунікації (далі – МК) з урахуванням її інтегративної природи, який охоплює: 1) чинники, природу, складники, структуру, специфіку, традиції, типологію, форми й сучасні проблеми МК; 2) закони та правила безконфліктної та конструктивної МК в одномовному середовищі й у міжкультурному просторі; 3) методи ефективного та переконливого аргументування в МК; 4) етапи творчої діяльності комуніканта; 5) полемічні прийоми та гендерний аспект у МК; 6) теоретичні аспекти дискурсу, тексту, полілогу та діалогу; 7) етичні принципи й основні стратегії комунікативного співробітництва; 8) невербальні засоби інформування; 9) теоретичні моделі комунікації; 10) структура комунікативних і мовленнєвих актів; 11) універсальні та національно-культурні аспекти МК; 12) особливості нових комунікативних каналів [10, с. 15]. На нашу думку, враховуючи специфіку педагогічної університетської освіти та сучасних (особистісних і суспільних) вимог до вчителя-новатора, варто долучити ще один важливий компонент – код інтегративного мислення (розуміння логіки взаємодії), яке починає формуватися в креативної особистості в комунікативному полі освітнього середовища зі здатності уважно слухати і спостерігати, дивитися і бачити знайомі речі у несподіваних комбінаціях; умінні проводити асоціативні паралелі; бажанні змінювати партнерські ролі та позиції, що супроводжується емпатією і толерантним ставленням до колег у спілкуванні та розгортається у взаємодії з міжпредметними навичками, міждисциплінарним досвідом, набуваючи ознак колаборації. Відомі зарубіжні експерти з інновацій Т. Браун, Т. Вагнер, Г. Греггерсен, Д. Дайєр, К. Робінсон суголосні в тому, що особа захопленого колаборатора, яка бере участь у створенні великої кількості продуктів і послуг, витіснила міф про креативного генія-одинака, адже найкращі проектні мислителі працюють не лише за фахом, більшість із них має високий рівень знань не в одній сфері. Вчені зауважують, що інновативних індивідів від неінновативних відрізняють п'ять навичок: спілкування, допитливість, спостережливість, експериментування і взаємодія [2, с. 25–27]. Співдружність, співробітництво, співучасть, співпраця, сприяння (поняття синергетики) – ключові слова в сучасній системі освіти, у парадигмі якої закладений процес взаємодії. Філософське розуміння поняття «взаємодія» як способу організації буття, засобу пізнання, зна-

ряддя дії, будучи «універсальною формою розвитку об'єктивного світу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи» [13, с. 78], набуває статусу універсального принципу формування, існування та саморозвитку середовища університету. Взаємодія як філософська категорія «відображає особливий тип відношення між об'єктами, за якого кожен об'єкт діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що зумовлює зміну його стану» [13, с. 77].

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників педагогічного процесу передбачає комунікацію – обмін інформацією у процесі спільних дій з очевидною співучастью та співпереживанням у зв'язку «двох або більше рівноправних, рівноактивних, рівновільних, рівноунікальних суб'єктів, які розкривають свою неповторність у змісті та способі взаємодії» [6, с. 266]. Організована таким чином спільна дія називається інтеракцією. Когерентність міждисциплінарних зв'язків, компетенцій, різних видів діяльності (навчальної, виховної, наукової, пізнавальної тощо), синтез концептуального плюралізму, творча взаємодія суб'єктів у процесі інтеракції «створює синергетичну комунікацію, завдяки якій результат спільної дії та її складових чинників перевершує результати дії, що здійснюються кожним із суб'єктів окремо, тобто створюється адитивний ефект, коли ціле перевершує результат діяльності частин, з яких воно складається» [9, с. 33]. Г. Хоружий вказує на важливі компоненти академічної культури, називаючи такі її підвиди: інформаційну, інноваційну, корпоративну, організаційну, фінансову та комунікативну. Автор зазначає, що в процесі комунікативних контактів слід враховувати структуру внутрішніх і зовнішніх зв'язків: взаємини між окремими науково-педагогічними працівниками і студентами, між педагогами, студентами, між адміністрацією і науково-педагогічним чи студентським колективом, а також взаємодію з відповідними міністерствами і відомствами, місцевими органами влади, іншими вищими навчальними закладами, роботодавцями, громадськими організаціями тощо [14, с. 228]. Погоджуємося з думкою вченого про важливість побудови цих зв'язків, зокрема внутрішніх, за принципом рівності психологічних позицій із метою встановлення комфортного психологічного клімату, сприятливого для успішної педагогічної діяльності. Заслугує на увагу висновок І. Андрощука про те, що результатом педагогічної взаємодії має стати підготовка студента до активного самостійного опанування професійних знань і пов'язаних із ними вмій, здібностей і особистісних рис, проектуючи такі умови, які сприяють активному залученню всіх учасників освітніх процесів в обговорення і виконання дій на всіх етапах організації взаємодії; формуванню дослідницької позиції всіх суб'єктів освіти; об'єктивації поведінки, що зумовлює постійний

зворотній зв'язок; побудові спілкування на умовах рівності партнерських позицій [1, с. 18]. Університетська комунікація як особливий вид соціальної активності покликана забезпечити безстресове «вживлення» особистості в «медійний простір», у якому інтерактивний характер комунікації є необхідною умовою для спільної координації дій і прагнень його учасників. «Поширення інформації та інформаційних технологій стає важливою ознакою «суспільства знань», «суспільства інтелекту», яке об'єднує людей у «мережі», а не спільноти» [12, с. 146]. Ефективність університетської освіти визначається створенням такого комунікативного середовища, в якому особистість у багаторівневому процесі спілкування отримує відповідні знання та ціннісний життєвий досвід, необхідний для власної самоорганізації та саморозвитку, безболісно долаючи лабіринт постмодерної невизначеності. Уже сьогодні очевидним є те, що внутрішня трансформація мислення, поглядів, думок, переконань, уподобань сучасного студента (майбутнього вчителя) відбувається шляхом звільнення від нав'язливої стереотипної комунікації, а відтак дисциплінується прагненням вільного вибору вмотивованого навчання з урахуванням особистісно-ментальних і прагматичних інтересів. Безперечно, тенденція «перезавантаження» поширюється й на професорсько-викладацький склад університету, змушуючи його активно адаптуватися до змін. Отже, концепція зміни стану суб'єкта навчання з некомфортного, пасивного, нейтрального до комфортного, активного у процесі інтелектуально-творчої діяльності є пріоритетною в розвитку інноваційної вітчизняної університетської освіти, комунікативність якої самоорганізує її нелінійну систему. Синергетичний аспект комунікативної взаємодії виявляється в узгодженій діяльній стратегії викладача і студента; координації спільних зусиль над реконструкцією навчального змісту; досягненні партнерами оптимального психологічного стану зі здатністю до емоційної рефлексії, саморегуляції, самоконтролю, самовладання; розвитку мовнокомунікативної компетентності особистості (викладача й студента) для забезпечення ефективного професійно-педагогічного спілкування. Мережева логіка Універсуму розширює і поглиблює межі комунікативного поля, в якому несподівано окреслюються звичні об'єкти і процеси інформаційного світу в незвичних комбінаціях і конструкціях, поповнюючи методологічний інструментарій новими поняттями, уявленнями, технологіями, моделями міждисциплінарних дискурсів, наприклад, філософських, літературознавчих, мистецтвознавчих, культурологічних, педагогічних тощо. Показовими у цьому аспекті є інтермедіальні студії, де міжмистецька взаємодія (інтермедіальність) стає предметом наукових і навчальних дискусій не лише в художньому, але й у загальнопедагогічному, методологічному сенсі

тощо, демонструючи логіку взаємодії у просторі та часі [11]. Інтермедіальність як специфічна форма інтеграції виявляється в єдності сприйняття людиною різних видів комунікативних засобів – медіа, має на меті закласти основи цілісного уявлення про природу, культуру, суспільство та сформуванню власне ставлення до законів їх розвитку. Синергетичний, колаборативний, інтермедіальний та інші інноваційні аспекти взаємодії суб'єктів освітнього процесу активно розширюють межі різноматичного комунікативного поля педагогічного університету, осучаснюючи його динаміку, еволюцію та самоорганізацію.

Висновки. Концептуальна парадигма розвитку сучасної вітчизняної вищої школи формується в умовах фундаментальних трансформацій ключових аспектів освіти, гармонізуючи стратегії наукових теорій і тактику реалізації спільних навчальних дій, інтегруючи традиційні та новаторські освітні системи, переосмислюючи різний теоретичний і практичний досвід. Проблема комунікативної взаємодії учасників навчально-виховного процесу у вищому педагогічному закладі набуває важливого значення і потребує системного вивчення та наукового обґрунтування, адже ефективна самоорганізація університету як динамічної системи можлива лише в умовах плідної комунікації, організованої за законами синергії – цілісного поєднання різновекторної та багатоаспектної інформації (різних медіа). Аналіз сучасної науково-педагогічної думки з проблем реконструкції системи вищої освіти дозволив підсумувати вітчизняний і зарубіжний досвід феномену «взаємодії» як філософської категорії й основної ознаки комунікації, стверджуючи: лише обмін інформацією, у якій закладений особистісний смисл того, хто навчає, і того, хто навчається, здатний «оживити» нинішній заблокований організм педагогічного університету та збалансувати його структуру. У перспективі маємо намір обґрунтувати нову комунікативну модель, побудовану за законами синергії, – інтермедіальну, яка охоплюватиме різні сфери гуманітарно-педагогічних знань, поєднуватиме науковий і художній досвід, упорядкуватиме міждисциплінарні зв'язки та враховуватиме особистісний естетичний досвід суб'єктів педагогічної комунікації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрощук І. Взаємодія як педагогічна категорія. Педагогічний дискурс. 2013. № 14. С. 15–19.
2. Вагнер Т. Створення інноваторів: як виховати молодь, яка змінить світ. К.: K.FUND. 2015. 222 с.
3. Волобуєва О. Міждисциплінарні (міжпредметні) зв'язки під час підготовки майбутнього фахівця: психологічний аспект. Зб. наук. праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2015. № 1. С. 26–39.

4. Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 114 с.
5. Гриффін Э. Коммуникация: теории и практики / пер. с англ. Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр». 2015. 688 с.
6. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. Освіта регіонів. 2013. № 4. С. 261–267.
7. Красовська О.О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій: дис. ... док. пед. наук: 13.00.04; Житомирськ. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2017. 567 с.
8. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.
9. Левченко Т. Концептуальна парадигма розвитку вищої освіти: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2017. 344 с.
10. Онуфрієнко Г. Черневич А. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». 2010. № 675. С. 154–160.
11. Просалова В. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу. Філологічні семінари. 2013. Вип. 16. С. 46–53.
12. Синергетика і освіта: монографія / за ред. В.Г. Кременя. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. К.: Абрис. 2002. 750 с.
14. Хоружий Г. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 320 с.